

3024

развишак

МАРТ - АПРИЛ 1989. ГОД. БР. 2





Милошева кула на ушћу Шашке (Каницов цртеж)



ПАУН ЕС ДУРЛИЋ

ЧИЈА ЈЕ КУЛА МИЛОШЕВА КУЛА?

*„Нема већег бола него сећање у беди срећнога доба”
Данте, ПАКАО, V, 121*

Милошева Кула се данас зове раскрсница на којој путник, зависно с које стране долази, скреће за Бор, Зајечар, Неготин, Доњи Милановац, Мајданпек, или неко друго место куд се намерио. Раскршће је у атару Црнајке, а на друмовима који секу мајданпечку општину на три дела. Ту се састају воде Шашке и Црнајке и даље, до Дунава, теку као Поречка река. У кутку тога састава, на једном узвишењу, налазе се остаци Милошеве куле; то су сада невелики камени зидови оронули, зарасли у траву, с горње стране разровани копањем трагача за благом, а с доње подривени радовима на проширењу пута који долази из правца Рудне Главе. Вероватно да није било путника намерника а да се крај остатака куле није запитао је ли она дело Милошево, јели косовски херос крај ње спавао, је ли он рођен у Црнајки и тако редом, већ према томе шта је од предања знао, чуо или негде прочитао. И ова расправа покушава да нађе одговор на та питања. Да би се до одговора дошло, мора се најпре испитати један мит: ко је његов јунак, и да ли је учинио дело због којег се слави - мит о косовском херосу Милошу Обилићу.

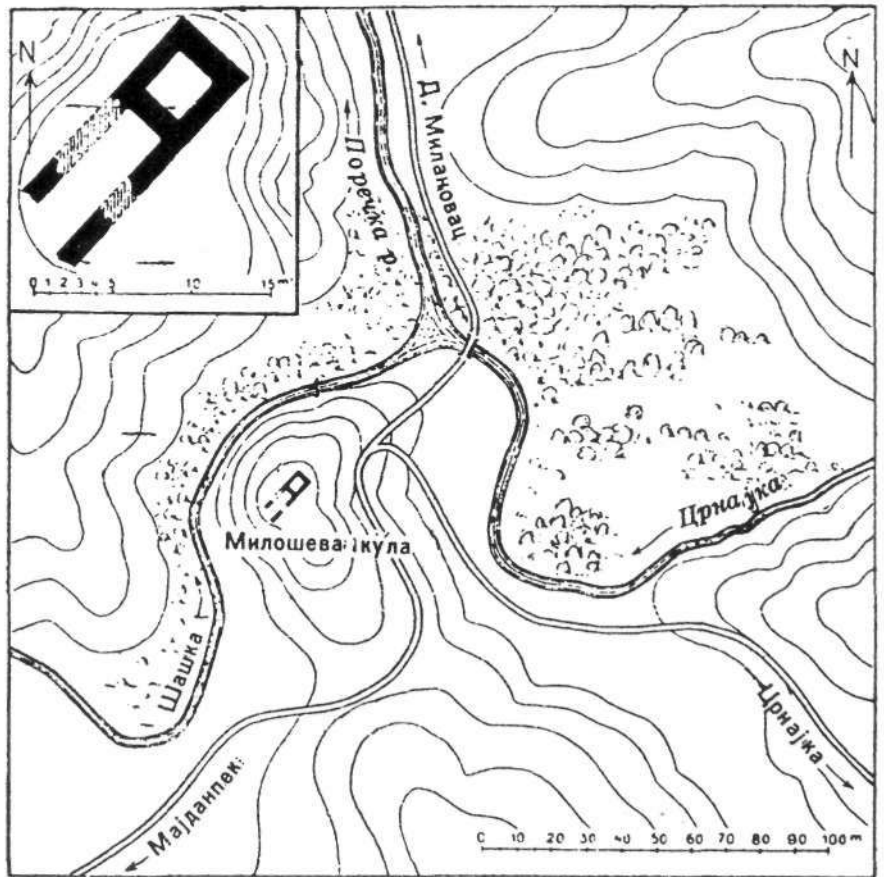
КО ЈЕ КОСОВСКИ ХЕРОС?

Према „Српском митолошком речнику”, капиталној књизи српске митологије, изгледа нема сумње да је то Милош Обилић. За њега се на страни 203 каже да „је био властелин кнеза Лазара у другој половини XIV

века”, али да се „не зна (...) место и завичај његова рођења. Он је - наводи се даље - на Видовдан 1389. погубио турског цара Мурата на Косову, па су га разјаре-ни Турци ухватили и посекли. Тако је Обилић постао средишна личност епских народних песама косовског циклуса, симбол високе части, јуначког подвига, херој који не преза од очигледне смрти”. Нема, дакле, сумње у стварно постојање нашега јунака, у његов висок, властелински, положај у Србији кнеза Лазара, нити у дело које му се приписује, једино се не зна где је рођен, то јест где му је завичај. Читајући даље, међутим, дозвољајемо да има, што у Србији, што ван ње, неких 7-8 места која, слично нашој Црнајки, легендама, или на друге начине, доказују да је то баш њихов крај: Двориште у Поцерини, Кобиље код Крушевца, село Обилић у Дреници, околина Пирота, Нови Пазар, Косово, Херцеговина... „Народ, из патриотских побуда и поноса, вуче Обилићево место рођења у свој крај” - лаконски нам ову појаву објашњава „Српски митолошки Речник”.¹⁾

Крај који жели славу Милошевог завичаја, морао би, поред патриотизма, између осталог доказати и да је у време Косова био део Лазарове Србије. Поречка Река такве доказе има и могу се сматрати веродостојним јер их је потписао сам кнез Лазар. Реч је о повељама издатим манастирима Раваници и Горњаку, у којима се помињу „Вир више Пореча и Гребен”.²⁾ Упркос ситном неслагању историчара око убикације поменутог вира,³⁾ нема сумње да је реч о познатим риболовним местима у поречко-речком делу Дунава, која кнез Лазар дарује својим манастирима. Да нису припадала његовом властелинству, не би могао ни да их поклања. Из ове чињенице још је 1883. године Стојан

Феликс Каниц:
План и основа кастела
на ушћу Шашке



Новаковић закључио „да је и пре турске владе Поречка Река била заједно с Браничевом и Кучевом, и да је кнезу Лазару наспрам видинске области граница била на Мирочу, одакле се висовима планинским савијала поврх горњих крајева оних долина које воде своје у Мораву спуштају”.⁴⁾ Вероватно да је кнез Лазар Поречку Реку добио, као и Кучево и Браничево, „потчињавањем Радича Бранковића Растиславића, господара Браничева (1378. год. или нешто раније)”.⁵⁾ С те стране, дакле, Милош је могао бити из овога краја и одавде, као и сваки родољуб, поћи на Косово. Суседно Видинско царство под Иваном Страцимиром имало је своје бројне представнике углавном у супротном косовском табору.⁶⁾

Али, у „Српском митолошком речнику, читамо нешто занимљиво: презиме Милошево није одувек било онакво како га данас знамо, он је постао „Обилић” тек 1765, а пре тога се презивао „у старијим српским и страним изворима (...) Кобилић и Кобиловић”! Извори су свакако озбиљна ствар, и они се морају погледати; то су документа, црно на бело, а не превртљиве приче доконих пастира. Кад се погледају та документа, пре свих она најстарија, из саме године Косовске битке: ту не само да нема презимена, него ни имена нашега хероја! Погледајмо примере.

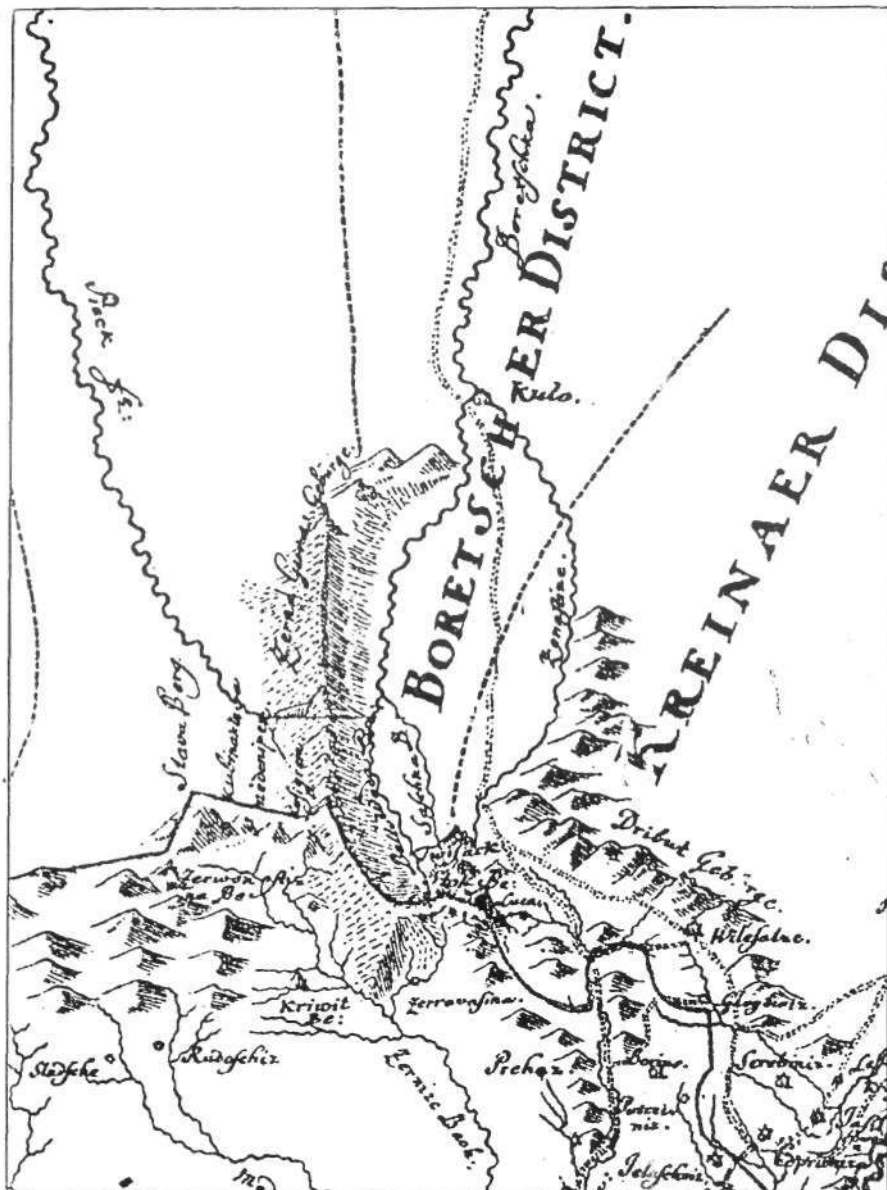
Верујући, према вестима која је добијала, да је на Косову победила српска страна, 20. октобра 1389. године флорентинска општина шаље босанском краљу Твртку, чија је војска била на Косову, „одушевљену честитку, са извесним прекором што је није раније обавестио о свом великом успеху за који је она већ одав-

но сазнала како из донесених гласова тако и из писама многих људи”. У честитки се, између осталог, каже:

Срећна и пресрећна она чета дванаест заклетих велможа који, пробивши непријатељске чете и камиле унаоколо везане, мачем отворише себи пут, до Муратова шатора допреше. Срећан над осталима онај који вођу толике силе, јурнувши му мач у грло и skut, јуначки умори.⁷⁾

На страну то што Флорентинци шаљу честитку на погрешну адресу, краљу који бој лично и не окуси и чија је војска „брзо бежећи” напустила Косово - занима нас шта се „из донесених гласова” и „писама многих људи” може наслутити о самом убиству Мурата, поготову ако претпоставимо да је наведено место флорентинског писма, макар делом, рефлекс онога што је Твртко њима писао. (Твртково писмо, иначе, није сачувано). Из помена „чете дванаест заклетих велможа” претпостављамо да се навелико говорило о организованој групи која се унапред за подвиг припремала, која се заветовала, или положила заклетву да ће дело извршити. Пробивши се до Мурата, попут правих командоса, омогућили су једном између себе да Турчина, „јурнувши му мач у грло (...) јуначки умори”. Имена тога, једнога, нажалост, нема.

Други документ настао је када је венецијанска дипломатија, негде месец дана након битке, упутила посланика Муратовом наследнику. Не знајући који је од двојице његових синова засео на престо, она шаље акредитив у две верзије, за сваки случај понаособ, и у њему изјаве како су „дочули, али не јасно, о рату који је био између велможнога господара Мурата (...) и кнеза Лазара, о коме су се разне ствари говори-



Населе Кула на ушћу река Црнајке (Zenasitz) и Шашке (Sascha) на Епшелвицовој карти из 1718-1720. године

ле којима се ипак веровати не може". (подв. П. Д.)⁸⁾ Ако ова два документа повежемо, онда можемо закључити да је флорентинска верзија само једна од разних које су (западним) светом кружиле и о којима се „говорило“, те се стога и њој, као и осталим, много „веровати не може“. Достојна пажње, међутим, може бити флорентинска верзија уколико се претпостави да реинтерпретира чињенице из изгубљеног писма краља Твртка. Ако пак даље претпоставимо да је овај флорентинцима препричао вест коју су његови војни достојанственици донели с Косова као непосредни учесници саме битке - онда бисмо на располагању имали једну верзију најраније домаће интерпретације Муратовог убиства! Не можемо се, на крају, љутити на Флорентинце, Венецијанце и друге разносаче гласина тога времена, што име хероса не поменуше: раздаљине су биле велике, путовања ретка и спора и вести су морале бити мутне и нејасне, а дипломатска пошта, усто, и није место за изношење аброва.

Трачак наде се указао у једном путопису, насталом неколико дана после Косовске битке, у коме се уби-

ство приписује „верном слози Лазаровом, именом Милошу“. Путописац је ђакон Игњатије, свето, црквено лице, усто странац, Рус, па још у Цариграду: рекли бисмо цела ниска разлога да се податак прими као поуздан. Тако се то и десило код неких наших писаца (на основу верзије путописа из 1790, примерице Павле Поповић 1919. г.⁹⁾, вероватно и Натко Нодило двадесетак година раније,¹⁰⁾ а можда и други). Авај, показало се да је до нас стигао препис путописа који није нарочито веран изворнику, и у коме су баш вести о косовском боју накондано дометнуте! У оригиналу путописа Милошево се име не помиње.¹¹⁾ Ако се може тражити разумевање за ове прве, непосредне реакције, (поменута три документа су, изгледа, једина из године саме битке за које се до данас зна), онда је нормално што више очекујемо од потоњих писаца и хроничара, поготову од оних српских чији је позив био да пишу нешто налик на оно што ми данас зовемо историјом.

Име Милошево се, на жалост, не помиње ни у документима који су настали до краја XIV века. У вези убиства Мурата у њима не налазимо чак ни ближе де-



Остаци Милошеве куле (снимио Паун Ес Дурлић 1968. године)

таље, већ само уопштене исказе: Мурат „прими рану мачем у срце и тешко душу своју испусти“ (Патријарх Данило III),¹²⁾ „цар персијски, би ту убијен“ (Григорије Цамблук?),¹³⁾ или: „љугог оружника оног и крвопију, с множеством његовим љугој смрти одаслаше“ (Раваничанин),¹⁴⁾ али ко „љугог крвопију“, тј. Мурата, с душом растави - нико од њих не записа. Од оних који су били у идеалној прилици (да не кажемо дужни) да то учине, свакако је - и то можда пре свих других - Константин Костеначки, звани Филозоф. Овај веома учени човек онога доба („учитељ“, „граматик“, „филозоф“), дошао је у Србију непосредно после Косовске битке (негде између 1394. и 1408. године, не зна се прецизно),¹⁵⁾ да би у њој, под владавином деспота Стефана, сина погубљеног кнеза Лазара, „основао чувену ресавску школу, књижевну и правописну“, и написао „Живот деспота Стефана Лазаревића“.¹⁶⁾ Ово дело настало је неких четрдесетак година после Косовског боја, из окружења које је само суштатство српске духовности, те је у њему сваки редак од изузетног значаја за предмет који овде испитујемо. Нажалост, и поред историјске акрибије и очитог интересовања за детаље,¹⁷⁾ Константин филозоф у „Живот деспота Стефана“ име Милошево не уноси. Он о убиству Мурата пише следеће:

„Међу војницима који су се борили пред војском, беше неко веома благородан (подв. П. Д.), кога облагаше завидљивци своје господину и осумњичише као неверна. А овај, да покаже верност, а уједно и храброст, нађе згодно време, устреми се ка самоме великоме начелнику као да је пребеглица, и њему пут отворише. А када је био близу, изненада појури и зари мач у тога самога гордога и страшнога самодршца. А ту и сам паде од њих“.¹⁸⁾

Уз историографску комотност и стилску лежерност којом се служимо, није претерано да овај пасус оценимо као формулацију става официјелне српске историографије прве половине XV века о косовском херосу, па се намеће питање зашто је херос, као што видимо, анониман? По нама, постоје два могућа одговора: или је име стварног Муратовог убице било у тим круговима непознато, или је, пак, било познато али из одређених разлога прећутано! Ова дилема, колико је нама допуштено да о томе судимо, није озбиљније разматрана у нашој литератури, па се могу допустити свакојака нагађања и хипотезе, све до оне најфантастичније - да су Мурата убили сами Турци! Уколико прихватимо прву могућност - да у круговима на двору деспота Стефана Лазаревића, сина кнеза Лазара, човека врла и учена, није било познато име извршиоца херојског дела на Косову, морамо се зачудити што до појаве Константиновог списка, дакле у времену од четрдесетак година - нико није учинио напор да се таква податак дозна. Тим пре уколико је стварни извршилац био заиста „знатан властелин“, како, према Шкриванићу, истиче „највећи број домаћих и страних извора“.¹⁹⁾ Имајући, међутим, у виду онај моменат из флорентинског писма краљу Твртку, није искључено да је убиство Мурата могло бити, евентуално, и колективан чин, дело - рецимо - групе војника којима се таква прилика у току борбе указала изненада, па је непосредно потом побијена тако да поузданог сведока, са српске стране, није ни било. Ово би унеколико могло објаснити и оправдати приметно ћутање српских извора с краја XIV и у XV веку.

Друга претпоставка - да је име из одређених разлога прећутано, може се тумачити разумљивом заузеташћу српске цркве култом мученика, кнеза



Небојша Митрић: Из циклуса 600 година од боја на Косову

Лазара, коме је култ косовског хероја, Милоша, као ближи народу - могао бити у извесном смислу конкуренција. Из каснијег развоја догађаја видимо да је евентуални страх био оправдан: у народу Милошев култ је Лазаров гурнуо у страну, а Марков га је сасвим засенио и потиснуо. Било како било, име Милошево појавиће се у писаним изворима негде осамдесетих година XV века,²⁰⁾ према Шкриванићу „прво код Халкокондила, а затим код Ашик-Паше Заде, Нешрије и других турских и наших писаца”.²¹⁾ Овај историчар не искључује могућност „да је из нама непознатих разлога (...) н а м е р н о (подв. П.Д.) изостављено (Милошево) име из наших најстаријих споменика”.²²⁾ Шкриванић, иначе, не сумња у аутентичност Милошевог имена „због тога, што су се уз Мурата, односно Бајазита, налазили и српски вазали са својом властелом, који су или познавали Милоша, или су имали начина и могућности да преко заробљених Срба и Босанаца дознају и његово име”.²³⁾ Наравно - додали бисмо - под условом да је оно и њима било познато, односно да се Муратов убица заиста тако звао.

Писани извори сачуваше читаву палету назива косовског јунака: Од Билиш Кобиле, преко Милоина, Милона, Милоша Кобиле, Милоша Кобилића, Милоша Кобиљевића до Милоша Обиљевића.²⁴⁾ Народни извори к томе додаше још и Милоша Драгиловића.²⁵⁾ У XVIII веку, међутим, код презимена „нашло се да је непристојно име које потиче од кобиле” па га је „српски историк Ђулинац (1763) преиначио (...) у О б и л и ћ од речи обилан, обиље”.²⁶⁾

Иако смо дотакли тек један делић писаних извора, од знатног броја њих којима се да пратити еволуција интерпретације косовског догађаја од времена саме битке па кроз потоње векове - довољно ће и толико бити да се уочи једноставна истина: немамо директних, поузданих и чврстих доказа нити сведочења о имену Муратовог убице; строго научно узев - оно и даље остаје непознато. Све, дакле, помене Милошевог имена с тим у вези, морамо примити с резервом. Како



Светозар Самуровић: Скица за слику „Предања и знамења”

се име у изворима појављује читаво столеће после битке, то се може претпоставити да је у литературу ушло - тек на притисак из фолклора!

МИТОЛОШКО ИСХОДИШТЕ КОСОВСКОГ ХЕРОСА

На примеру косовског материјала може се, боље него игде, уочити етнолошка законитост како се народ - непосредно изложен погibeљи - брани својим фолклором! По природи ствари, косовски се фолклор почео обликовати врло рано. Легенда о Милошевом подвигу, према Миодрату Поповићу, „присутна је у српском народном предању (...) од друге половине XV века”.²⁷⁾ У следећем веку, тачније 1530. године, путописац Курипешкић у прилици је да забележи како „су се песме о Милошевом јунаштву певале у широком подручју од старе Србије до западне Босне и Хрватске”.²⁸⁾ Мит и легенда засењују историјски догађај онда када народ нема тачне и уверљиве податке о њему, кад су представе мутне и магловите, када су јунаци безимени. Све те празнине народни дух тешко подноси и настоји да их попуни садржајем који му је познат и близак, а који црпи из једино могућег ресурса: своје митологије. Митологија је детињство народног бића, и она је значајна за његову менталну хигијену кад год је то биће пред неком јачом препреком приморано на регресивно понашање. Нетко Нодило, коме ћемо у наставку обратити посебну пажњу, управо на грађи о Милошу сликовито примећује:

„(...) кад би кроз народ пукао глас замашне какве згоде историјске, или би преко њега нова слика историјског јунака прелетјела, народ не знајући, као што обично не зна, за појединости догађаја и особа, испунио би празнине свог знања давнашњим градивом митичним. У све пукотине памћења ово се градиво улијевало попут растањене вреле руде. То се у повећој мјери учини - закључује Нодило - и с историјским лицем Милоша Кобилића”.²⁹⁾

Теза Натка Нодила, помало заборављена после једног века,³⁰⁾ састоји се из читавог „ланца хипотеза“ о лунарном пореклу Милошевог култа. Ограђујући се од својих хипотеза и више него што научничка учтивост захтева,³¹⁾ он износи низ занимљивих запажања, од којих нека вреди посебно издвојити.

1) Сисатост (млечност и дуго дојење) Милошеве мајке

О познатом мотиву сисатости Милошеве мајке Нодиле каже: „Мит, што се у једној верзији изразује обилатим дојењем големе мајчине десне сисе, пребачене преко левог рамена, а у другој истим дојењем кобилине сисе, долази из велике старине и припада Мјесецу“, односно индоевропској старини. Нодилови докази су: Аријцима се небеска светлост привиђала „као из неба млијеко“; међу мушким именима које у Индији носи Месец, је и Сома које значи „амброзију, млијеко бесмртно“; Индијци су Месечево млеко придодали небеској крави: реч „го“, крава, према Нодилу код Индијаца значи и месец; крава, удружена с месецом, разликује се и по древној италској традицији. Као прилог тврђењу о широкој (индоевропској) распрострањености овога мотива, Нодило подсећа да у једној бугарској песми три виле врачањем „притегоше Мјесеца, направише од њега бијелу краву и музијаху себи млијеко“. Из наше усмене традиције Нодило наводи војвођанску причу „Сисан-Мазан и Аршин-браде-педаљчовјека“,³²⁾ као доказ „да чудесно сисање у чудесне мајке провали доста из мита у легенду Милоша Кобилића“, а у другој, славонској, („Кобилић и Лакат-браде-педаљ-муџа“) налази још чвршћи ослонац за то. (Овде је, иначе, главни јунак Грујо Кобилић).³³⁾

„Ово оволико на разјашњење чудесног сисања Милошева, - додаје Нодило - које ето и у садањој пучкој традицији (пред крај прошлог века - прим. П. Д.) пристаје некоме бићу, давнијему од Милоша Кобилића. По голему млијеку, то биће јесте Мјесец“.³⁴⁾ „Што се пак Милошеве мајке тиче, - наставља аутор - големе њезине дојке некако дозивљу у памет обилне дојке у мајке богова, код Фрига и Хелена у Малој Азији. Мајка свију богова приказивала се, начином архаичним, с небројеним сисама, по свему тијелу осутим“.³⁵⁾ Ово бисмо само проширили подсећањем да су се, према Тациту, „неке (германске) војске које су већ попуштале и скоро биле разбијене поново постројиле под молбама жена, које су бегунцима показивале своје груди (подв. П. Д.)“,³⁶⁾ с примишљу да се у овом детаљу може препознати уверење о магијском деловању сиса (дојења) на регенерацију витешке снаге. Када се Милош - у једној верзији легенде из Црнајке (види у овом броју „Развитка“: „О имену села Црнајке и Милошу“) - „нађе са гомилом војске на себи, цикне: Црна мајко! - те мирочка вила, матер његова, у трен долети и сина подоји; д о б и в с н а г у, Милош стресе ону руљу свуд по пољу.“ (Подв. П. Д.)

2. Д и с а њ е (уснуло дете које покреће гране)

Уснуло дете се, према Нодилу, приказује као неки дух шуме, од чијег се даха гране на дрвету вијају горе-доле, па он подсећа на веровање да „од Мјесеца,

'чиста млијеком', буја и расте све у природи, а најпрво (...) од њег расте 'зелено дрвеће'",³⁷⁾ затим на широке гајеве око Артемидиних и Дијаниних храмова „код Римљана поглавито“, као и да код Хелена „спретна богиња, велика краљица видне ноћи, лов ловећи трчаше непрестано по шумама.“³⁸⁾

3. С е к и р а „усјечена у дрво“

Секира је, за Нодилу, „још једно Милошево чудо (које) бива у шуми“; секиру „усјечену у дрво, нити цар, нити ко други, не може да помакне, док дијете најлагле то чини“; сем закључка да је чудесна, Нодило не може рећи „што се под овом цртом мита скрива“, па покушава да објашњење нађе у сличности облика секире и месеца: „Није ли, по случају, слика младог српастог Мјесеца та сјекира Милошева, у кладу јуначки ударена?“³⁹⁾

4. К о ш у т а (варка у лову, при гађању стрелом)

Нодило коментарише само детаљ (код Вука) кад Милош убија сестру, мислећи да је кошута. С муком натежући овај мотив на своју лунарну опцију, Нодило вели: „Доста је прилике мислити, да та кошута, Милошева сестра, друго није, до Зора, омркнута у ноћи“.⁴⁰⁾

5. Ч о б а н и н

Натку Нодилу „удара у очи што приче управ постојано приказују Милоша као млада чобанина“, па закључује да је Милош Чобанин супститут Месеца, јер је у народу широко уврежена представа о Месецу међу звездама као чобанину међу овцама.⁴¹⁾ Милош је велики чобанин оваца, као што је Месец чобанин звезда.

6. Б р о ј т р и

Учесталост броја три у готово свакој песми о Милошу, Нодило такође доводи у везу са месечевим култом, сматрајући да тројство из њега произилази (три једнака дела месечевих периода, месец приказује три разна облика: богиња месеца је тројака и код Хелена и код Латина и сл.)⁴²⁾

Ево још неких занимљивих места код Натка Нодила: Милош је у песми Воиновић, што ће рећи син Воинов, а Нодило је мишљења да је Воин у неким нашим песмама „временом изблеђела слика ратног Свантевида, или Вида“, Милош је огрнут бугар-кабаницом а коњ кулаш покривен медведином - Нодило подсећа да „код Инда, отанчали Мјесец има назив: 'краљ медвједа', јер је медвјед из студене постојбине, те згодно симболизира мрачност и хладноћу умањеног Мјесеца“; чобанин Милош има „злу науку посавати свагда око подне“ као што „испред сјаја високога Сунца ичезава Мјесец“.⁴³⁾ За наше фолклорно поднебље занимљива су још и следећа Нодилова запажања: Милошевим душманима понегде име је Вук, (пореде Бранковића, ту је Вуче Ђаковићу, Вуча џенерале, па онда Вучјај-планина...); за Нодила нема двојбе да је реч о „ведичном Врику“, тј. вучу, персонификацији мрке ноћи, затим подсећа да се

„стари Инди (...) често моле богу Сунцу, да њима уклони злодух, злобног Вука, пљенитеља Вука, који засједа и напастује путовима“, и додаје да у Вуку, или Вукодлаку препознајемо „засједача, који Мјесецу ки-дише и гледа да га прождре“; ⁴⁴⁾ митско певање, лепше него у виле - једно од Милошевих способности - такође има паралеле у индијској Риг-Веди, где је чудотворно певање својство богова („два спријатељена бога, Индра и Сома (Мјесец), у слици тице облијећу пјевајући небесно дрво и чувају благо амброзије, божју светлост“). ⁴⁵⁾ На крају вреди додати још и Нодилова домишљања о мотиву певања Милоша Обилића на М и р о ч планини и његовом натпевавању са мирочком вилом Равијојлом, у познатој песми „Марко Краљевић и вила“. „Пјевање (је) припадало понаособ Мјесецу, - нагађа Нодило - можда због пјесничког отајства ноћи. По тихој мјесечини, сваки жубор воде, и сваки лист који трепеће, имају посебног гласа; испод траве скривени попци ударају, као неки огромни због, у непрекидну, у ритмичку складбу: то је ноћно дуго пјевање, то је красна Мјесечева пјесма. Што је та пјесма на Мирочу планини, и ово је име зар више митично, него географичко: означило би тишину ноћну. Мироч-планина паралелно нам долази са Мрачај- или Мракоч-планином, где је на стану троглави Арапин, троглави Балачко. Мироч као да је супротан Мракочу и Мрачају“.

Компарирајући моменте из Милошеве легенде и фолклорног материјала, Нодило даље налази низ живописних доказа да је „читава ова легенда састављена од митских комада, што су временом старији од историјске појаве косовског јунака“, пореклом, наравно, из „давног мита о божанскоме Мјесецу“.

⁴⁷⁾ Питајући се о начину „којим се Мјесечева легенда могла, једним својим дијелом, привезати на исторично епско лице Милоша Кобилића“, ⁴⁸⁾ Нодило одговара претпоставком да се неки давнашњи мит о Месецу током времена разбио, у судару с историјским догађајима, на три Новака: Новака Грујицу, Новака Дебељака и Новака Старину; три Новака су „три (...) лица Божјег Мјесеца“, а на нашег Милоша прешла је грађа Новака Дебелића. ⁴⁹⁾ Згодно је Нодилово ослањање на асонанцу дебелић (дебљина, претилина) - Обилић (облина, обиље) преко које је могло настати „привезивање старијих ликова, и вјерских и епских, с придоним новијима“, ⁵⁰⁾ као и констатовање да је малобројност песама о Новаку Дебелићу управо доказ да га је у фолклору потиснуо Милош Обилић.

Без дубљег улажења у експертизу Нодилових теза, мора се признати да је инспиративна идеја о митолошком пореклу косовског хероја, дакле о Милошу као древном митском јунаку. Код Нодила она је исцрпљена око везе с лунарним култом, и трима Новацима, па вреди подсетити на надахнуту и темељиту студију Љубинка Раденковића, ⁵²⁾ према којој се у епским песмама о Новаку и Новаковићима налазе одрази два древна мита: једног „о женидби младог Сунца које се ослобађа доминације Месеца и победивши небеске противнике преузима контролу над временом“, ⁵³⁾ и другог „о сукобу Громовника с његовим Противником - Змајем“. ⁵⁴⁾ Из ове студије извлачимо само два момента, која показују везу мотива сплетених око Милоша и (Старине) Новака. Прва сличност је између Милошеве секире и Новакове сабље: као што Милошеву секиру нико не може да ишчупа из дебла, сем, наравно, њега, и то с необичном лакоћом, тако је и Новак имао

„сављицу малу; (тешку) сто тридесет ока“ коју је само он подизао. ⁵⁵⁾ Друга је сличност између снаге даха (дисања) нашега Милоша, од које се гране на дрвету повијају горе-доле, и снаге Новаковог гласа од које, како примећује Раденковић, „с дрвећа о п а д а лишће (=горе-доле) и са земље трава п о л е ћ е (=доле-горе)“. ⁵⁶⁾ Оба јунака, иначе, ову снагу показују у моментима непосредне угрожености: Новак „у преломним тренуцима сукоба са змајевитим противником (Црни Арапин, Турчин)“ ⁵⁷⁾ а Милош пре него што ће се пробудити из сна под дрветом, и суочити с придонимцама, међу којима, у једној легенди из Поречке Реке, такође има Турке за противнике.

Сматрајући да анализа фолклора у овим питањима може бити сврховитија од историјске, ⁵⁸⁾ а чврсто на становишту да народни дух ништа нити ствара, нити прима, нити прослеђује без разлога - усудујемо се, напokon, да се дотакнемо и самога имена Милош, јер нам оно звучи одвећ митско да би било случајно. Полазиште може бити теза да је оно било име митског бића које је попунило празнину насталу непознавањем биографије стварног Муратовог убице. За такав обрт, од Косовске битке до продора (митског) имена Милош у писана документа, било је довољно времена, а постицаја на претек. Уколико је и било каквога колебања у погледу имена митског јунака, оно се, извесно, у времену од једног века, кроз смену од неколико приповедачких генерација - могло нивелисати.

Следствено овом правцу размишљања, митско биће које се персонифицирало у лику Милоша (К)обилића, у прекосовско време је могло имати и трагове извесне етичке амбиваленције, односно још увек неиздиференциране припадности групи добрих или групи опасних демона. Његова хипотетичка негативна црта могла би објаснити појаву мотива клевете у култу Милошевом, који је, без обзира на каснију драматургију (завист сестара), ипак остао нејасан. Уколико је таква његова особина била у колективном памћењу, логично је очекивати да се кроз потоњи фолклорни материјал негде покаже. Позитиван култ мученика, кнеза Лазара, јесте згодан простор за такво испољавање, па нас не чуде она места из легенди где се Милош јавља као могући кнежев у г р о з и т е љ, тј. издајник. Тако, на пример, у једној верзији, коју је 1878. године објавио Стојан Новаковић, имамо необичну сцену у којој се, у току боја, срећу кнез Лазар и Милош. Иако се, очигледно, уверио у Милошев подвиг, који по епској драматургији има за сврху самодоказивање увређеног јунака, тј. отклањање тешке клевете и сумње у издају, кнез се Милошу обраћа као главном узрочнику српске пошасте: „...и тебе ми ради, Милошу, Турци не дадоше прославити моје крсно име и весело учинити з господом србском, ти ми Милошу, данас мому роду к р а љ е в с в о п о г у б и и п о к л а с в у м о ј у б р а ћ у...“ (подв. П. Д.). ⁵⁹⁾ Не видимо друго објашњење овога места, сем да је негативна црта митског Милошевог бића узела свој приповедачки данак.

Имена са осномом *Мил-* неоспорно имају магијски призив. Њима се жели успостављање мирољубивог односа са светом свеколиких злих сила које непрестано могу угрозити човека. О распрострањености оваквог уверења код обичних људи у времену непосредно пре Косовске битке, и шире у том истом простору, сведочи грађа коју је средила Милица Грковић у свом РЕЧНИКУ ИМЕНА БАЊСКОГ, ДЕЧАНСКОГ И ПРИЗРЕН-

СКОГВЛАСТЕЛИНСТВА У XIV ВЕКУ.⁶⁰⁾ Имена са овом основом тамо има највише, а међу њима је облик Милош, настао од основе *мил* + суфикс *-ош*, најфреквентнији.⁶¹⁾ Посебно вера у апотропејску, заштитничку моћ имена са основом *мил* огледа се у народном називу „милоснице“, или „милостиве“, за зле демоне болести „који су нападали човека током целог његовог живота.“⁶²⁾ *Милош* би, дакле, могло бити еуфемистичко име митског бића, и на тај начин, посредно, још једна потврда његове припадности плејади опасних.

Да се овакав приступ не да лако одбацити, говори и следећи детаљ, који му, у крајњој линији може ићи на руку, мада је тај правац размишљања Нодило напустио, сматрајући га „одвећ навијеним“.⁶³⁾ У једној песми, уочи косовског боја, Милош скида са себе „коласту аздију“ и даје је Косовки девојци, уз речи:

На, девојко, коласту аздију,
по чему ћеш мене споменути,
по аздији, по имену моме.
(Вук, Пјесме..., књ. II, 51)

Коласт, према Речнику САНУ, значи „украшен кружним шарама, извезен по ободу, унаоколо; који је са шарама у облику кола, круга; шарен“, односно „који је у облику круга, обруча, округао“,⁶⁴⁾ док *аздија*, према истом извору, долази од персијске речи „азди“ (=везен, шарен), и значи „скупоцен плашт“.⁶⁵⁾ Будући да нам је време које анализирамо, прекосовско, а аздија персијска реч, за коју је смислено претпоставити да је стигла преко Турака, што значи касније, ствар се може решити претпоставком да је у међувремену турцизам *а з д и ј а* потиснуо из саобраћаја српски назив одређене врсте огртача, коме је народ, сигурни смо, придавао митолошка својства. Уосталом, огртач је „коласт“, украшен, дакле, шарама кружног облика, па би нас то опет могло одвући у наручје лунарног или соларног култа. Уз уважавање Нодиловог подсећања да је „коло, које хрли по небу, врло (...) често слика великих небесних тјелеса, особито Сунца, у митологији Аријаца“,⁶⁶⁾ питање је постоји ли још неки разлог зашто народни певач изједначава *аздију* и име Милошево? Ослонац може бити, такође турцизам, „аздисати“ са значењем „помамити се, постати обијестан“,⁶⁷⁾ затим „беснети“, „силити се“ и слично,⁶⁸⁾ што нису ретки и непознати атрибути појединих митских бића, нарочито оних опасних. Запажамо, у наведеним стиховима да се Милош ослобађа свога огртача, коласте аздије, да га оставља девојци за успомену. Овакав гест, нарочито уочи подвига на Косову, морао би имати свој посебан значај, чим је народни певач нашао за сходно да га на овај начин прикаже. У овом контексту се цитирани стихови могу објаснити као певачев захтев с циљем да митског јунака ослободи једног негативног атрибута, да би дело које ће на Косову извршити, било у свему етички беспрекорно.

Да је *Милош* могло бити име неког митског јунака прекосовског времена, указује и бајка „Милош и Дивоња“, у којој је дечак Милош господар вола с „рогом изобиља“ који се сукобљава с „три чудна јарца“. Ово је, иначе, једна од ретких бајки с трагичним завршетком.⁶⁹⁾

О преплитању митског и историјског додајмо још и ово: као и у свакој другој бајци, у којој се на крају па-

стир жени царевом ћерком, тако је и Милошу запала једна од кћери кнеза Лазара, именом Вукосава. Године 1601. историчар Мавро Орбин овај брак изводи из народних предања⁷⁰⁾ на светло писане историје, снабдевајући ту пуку фолклорну пројекцију историјским ауторитетом. Колико се из писаних извора зна о ћеркама кнеза Лазара, међу њима Вукосаве нема. Помињу се само: Мара, (1371. удата за Вука Бранковића), Јелена (два пут удавана, најпре за Ђурђа II Стратимировића Балшића, а потом за Сандаља Хранића Косачу), Драгана (или Мара, жена Ивана Шишмана, бугарског цара) и Оливера (или Милева, удата за Муратовог сина Бајазита.⁷¹⁾ Ако га је прећутала као Муратовог убицу, зашто га српска хроника прећуткује и као Лазаревог зета, и то заједно са женом?

Где смо сада у односу на питање с почетка о косовском херосу? Његов историјски лик - видимо - испуњен је митолошким материјалом до врха, тј. до самога имена. Будући таквога порекла он и не може имати једно место за своје рођење, нити прецизан круг на карту за свој завичај. У то ће нас убрзо уверити и Милошева Кула.

АРХЕОЛОГИЈА И ИСТОРИЈА МИЛОШЕВЕ КУЛЕ

1) Археолошки подаци

Археологија се није озбиљније заинтересовала за остатке Милошеве куле. Шта више, да није у саобраћајном средишту па се готово и не да заобићи, можда јој археологија не би поклонила ни оволико пажње колико јесте. Располажемо само извесним мишљењима, која не можемо сматрати релевантим јер су дата „у пролазу“. Све док археологија и овде „не убоде свој крамп“, моћи ћемо само да бирамо између њих, више према укусу и ауторитету, растрзани између Милићевића, коме „по зидању, Милошева кула веома личи на зидине наших манастира“,⁷²⁾ Каница, коме се она „при ближем испитивању показала као преостала квадратна кула повеликог римског кастела“,⁷³⁾ Фјукса који у својим белешкама помиње локалитет Кула и на њему остатке из римског доба, али наша археологија није посве сигурна да ли је Фјуксова Кула идентична са Милошевом,⁷⁴⁾ или Дерока који је, изгледа, уз Каницове цртеже, близак Милићевићевом опредељењу, јер код њега нашу кулу налазимо у списку средњовековних објеката.⁷⁵⁾

Историјски посматрано, кула је и могла бити подигнута у временском распону од Римљана (III - IV век) до кнеза Лазара (XIV век). Испитујући разлоге за њено подизање, највише их налазимо код Римљана: поред потребе „заштите римских путева који долазе с југа и запада и који одавде спојени воде ка Талијати великој оружарници на Дунаву“, како уочава Каниц,⁷⁶⁾ стручњаци Музеја рударства и металургије из Бора додају још један врло уверљив - заштита рудника којих у околини, у доба Римљана, беше знатан број.⁷⁷⁾ Средњи век, нарочито време интензивног саског рударства, задржао је оба разлога, чак је путну мрежу извесно проширио.⁷⁸⁾ Место на којем је подигнута Милошева кула, просто речено, одувек је био саобраћајно чвориште поречко-речног слива.



Тапан Лексел: Спуст

2) Историјски помени и оквирно датирање поречке легенде

Археологија нас, видимо, оставља у извесној недоумици између антике и средњег века. Уколико се поведемо за већином,⁷⁹⁾ остаје нам да се позабавимо кључним питањем када је и зашто дошло до везивања римске куле с именом Милошевим и легендом о њему. За одговор на први део питања имамо на располагању два гранична документа: у једном, старијем, наш је локалитет означен као насеље под именом *Куло*, без придева *Милошева*, а у другом, насталом после више од пола века, место се већ зове именом које нам је и данас звано. Логично је, дакле, претпоставити да је у међувремену дошло до спајања куле и Милошеве легенде. Први документ је тзв. Епшелвицова карта, настала после Пожаревачког мира, односно негде у времену 1718-1720. године.⁸⁰⁾ На село Кула први је обратио пажњу Стојан Новковић,⁸¹⁾ а Душан Пантелић га је и директно поистоветио са данашњом Милошевом кулом.⁸²⁾ Прегледом карте и ми можемо ову убијацију потврдити као апсолутно сигурну; шта више, испред имена села нацртан је знак који означава насељена места („Dorffer so Bewohnt“). Иако се историјски подаци иначе морају узимати с резервом, а с оваквих карата поготову - не верујемо да је могло доћи до картографског скраћивања евентуалног дводелног ојконима „Милошева кула“ на једноделно „Куло“, јер на карти, у непосредној близини, налазимо записане - мада помало рогобатно - многе дводелне топониме, хидрониме и ојкониме, као: Slava Berg, Kubinaklava, Medenipek, Zerna Gura, Bela Woda и слично.

У време после Пожаревачког мира, када ови крајеви од турске прелазе под аустријску власт (1718-1739), појавиће се још неколико карата које захватају и Поречку Реку (у то време Поречки дистрикт, под управом администрације у Темишвару). На неким, које се обично датирају после 1720, више нема Куле, али на њеном месту стоји натпис „Thurn“, што би, по нашем осећању за немачки, значило то исто. У другим, до сада публикованим документима из тога периода, ово се место не помиње. Можемо, дакле, с извесном сигурношћу закључити да је наша кула била безимена до друге деценије XVIII века. Ваља успут приметити да се постепено удаљавамо од Косовске битке, и да смо сада већ три века иза ње.

Други документ, од изузетног значаја за предмет нашег рада, потиче од ухода које је Аустрија слала у ове крајеве, будући да су, у међувремену, поново потпали под турску власт. На основу извештаја, прикупљених у току 1783. године, аустријски генералштабни мајор Турати сачинио је четири свеске описа путева у Србији.⁸³⁾ Вест о Милошевој кули налази се у IV свесци, и она, према испису Душана Пантелића, гласи:

Miloscheva Kula; dieses ist ein alter Thurm, wo vorhin ein Schloss und auch ein ansehnlicher Ort. gestanden hat. Dermalen sind nur einige zerstreute Hütten langst dem Thal.⁸⁴⁾

Овај текст се отприлике овако може превести:⁸⁵⁾ „Милошева Кула; ово је једна стара кула, (на месту) где се раније налазило једно утврђење (замак),⁸⁶⁾ а, такође, и значајно насеље (можда: рудник?).⁸⁷⁾ Од тога је остало само неколико колиба, разбацианих дуж долине.“



Владимир Ритоња: Мала Тина

Нећемо се дубље упуштати у анализу документа, рецимо само да се кула, осамдесетих година XVIII века, већ сигурно звала Милошевом. Време њенога крштења, дакле, пада негде између 1720-1780. године! Којим је локалним збивањима овакав сценарио могао бити подстакнут?

ХИПОТЕЗА О ЈЕДНОМ ФОЛКЛОРНОМ СЦЕНАРИЈУ

Треба, истини за вољу, одмах рећи да се тражење овога одговора креће у сферама чисте дедукције те се резултати имају тако и посматрати: као производ пукога домишљања над мрвицама историјских података. Но, у недостатку других, и овакав поступак може бити делотворан.

Да бисмо у тами прошлости назрели контуре могућих догађаја, треба бацити светло на носиоце легенде, тј. становништво. Његовим кретањима у Поречкој котлини као да је управљала нека огромна, невидљива, црпаљка: час је котлина, на ивицама левка дуж Дунава, или уз Поречку реку и њене огранке Црнајку и Шашку, све до горњанског платоа и других висова - била пуна и густо насељена, час опет пуста и празна, до самога дна огољена. Тако су, на пример, у време Пожаревачког мира (тачније у јесен 1718. године), Најпергови пописивачи прибележили у Поречко-речком дистрикту 15 насеља са свега 50-60 „поданика“.⁸⁸⁾ У току тих кретања, као и у периодима релативнога мировања, непрестано се - у различитим размерама - мешају две основне етничке компоненте: Срби и Власи. Не улазећи дубље у ове ванредно занимљиве проце-

се, рецимо само толико да нам - што историјска документа, што сопствена теренска истраживања⁸⁹⁾ - допуштају закључак да је до велике сеобе Срба овде претезао српски живаљ, а у потоњим временима бројност је постепено бивала на страни Влаха. Из времена аустријске окупације имамо поуздан податак да је, на пример, у 5 ондашњих села, од 64 дома - 24 било српско а 40 влашко.⁹⁰⁾ Индикативно је за наш предмет што „крштење“ Милошеве куле пада у време када се Власи овде интензивније досељавају, те се њихова улога у евентуалноме кумовању мора сматрати значајном.

У етничкој композицији Влаха, међутим, један елемент је свакако присутан, и по нашем мишљењу за нашу причу пресудан; онај део Срба који је у покосовским временима мигрирао у пределе северно од Дунава, тамо бивао, кроз неколико генерација, захваћен процесом румунизације, и чији се потомци, са готово згаслим сећањима на своје давнашње порекло, половином XVIII века враћају назад, у Србију, да би овде били захваћени обратним процесом - процесом србизације. Уколико ову жицу, ову етничку супстанцу, идентификујемо као (основног) носиоца косовског мита - а то можемо учинити с пуним правом - морамо указати на троструку пресију којој је она, од Косова до Пореча, била изложена: 1) турска окупација (губитак слободе), 2) дијаспора (губитак огњишта), и 3) асимилација (губитак идентитета). Дубоко негде у подсвест гурнут ко какав драгуљ, или у фолклорне слике претворен - морао је бити сачуван сан, морало је постојати сећање на давно време када су имали своју државу, када се није лутало од овога до онога краја, од немила до недрага, када се знало шта доноси дан, а шта ноћ... Снујући сан



Небојша Митрић: Из циклуса „Шест векова од боја на Косову пољу”

о миру и срећи, човек заправо снује сан о држави, сан о заједници с редом и поретком. Символи те сигурности беху овим људима успомене на српске владаре, на њену властелу, витезове, јунаке, на њене куле и градове... Дошавши у нови простор, становништво испитује - поред места за станиште, изворе вода и небеских ветрова - и његову културну карту: зар је тешко, онда, замислити како се сусрећу један бескућни мит и једна празна кула која живо подсећа на причу и време које мит у себи носи?

Па ако нам је баш стало да знамо чија је кула Милошева кула, рецимо да је то стан једне легенде, јер су и легенде жива бића која на стан имају право.

НАПОМЕНЕ

- 1) Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, СРПСКИ МИТОЛОШКИ РЕЧНИК, Београд, 1970, код речи МИЛОШ ОБИЛИЋ, (јединицу обрадио П. Ж. Петровић)
- 2) Стојан Новаковић, ГРАД ВИШЕСЛАВ И ВИДИНСКА ОБЛАСТ, Годишњица Николе Чупића, књ. V, Београд 1883, 156
- 3) Милица Николић, ВЛАСТЕЛИНСТВО МАНАСТИРА ЖДРЕЛА (ГОРЊАКА), Историјски часопис, XX, Београд 1973, 152
- 4) Стојан Новаковић, наведено дело, 156.
- 5) Ђорђе Сп. Радојичић, СРПСКО-РУМУНСКИ ОДНОСИ XIV-XVII ВЕКА, Год. филоз. факултета у Н. Саду. књ. I, Нови Сад 1956, 15. Упореди и рад истог аутора: ГРИГОРИЈЕ ИЗ ГОРЊАКА, Историјски часопис, III, Београд 1952, 85-105. Кратак историјски сажетак, у светлу нових археолошких ископавања, са исцрпном библиографијом, види у: Славенка Ерцеговић, СРЕДЊЕВЕКОВНА НАСЕЉА И НЕКРОПОЛЕ У БОЉЕТИНУИ ХАЈДУЧКОЈ ВОДЕНИЦИ, Ђердапске свеске, посебно издање 1, Београд 1986, 81-83
- 6) Душанка Бојанић Лукаћ, НОВА САЗНАЊА О КРАЈИНИ (САРАЦ-ЕЛИ И ТИМОК), Зборник радова са научних скупова у Неготину и Кладову поводом обележавања 170 година од погибије Хајдук-Вељка Петровића и 150 година ослобођења од Турака, Неготин-Кладово, 1984, 33-34
- 7) КОСОВСКА БИТКА - МИТ, ЛЕГЕНДА И СТВАРНОСТ, (Избор текстова Ратко Петковић), Београд 1987, 195

- 8) Наведено дело, на истом месту.
- 9) Павле Пововић, КОСОВСКА ЛЕГЕНДА, (у: НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ, приредио В. Недић, Београд 1986, 174. Види и напомену на страни 523)
- 10) Натко Нодило, СТАРА ВЈЕРА СРБА И ХРВАТА, Сплит 1981, 613
- 11) Радојичић Сп. Ђорђе, САВРЕМЕНЕ ВЕСТИ О КОСОВСКОЈ БИТЦИ КОД РУСКОГ ПИСЦА ЂАКОНА ИГЊАТИЈА, Старинар, III серија, књ. XII, Београд 1937, 47-54; исти: Приказ Павла Поповића у Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XVII, Београд 1937, св. 2, страна 344
- 12) КОСОВСКА БИТКА, 12
- 13) Исто.
- 14) Исто.
- 15) Павле Поповић, ЖИТИЈЕ ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА КОНСТАНТИНА ФИЛОЗОФА, (у: СТАРА КЊИЖЕВНОСТ, прир. Ђорђе Трифуновић, Београд 1972, 468)
- 16) СТАРА КЊИЖЕВНОСТ, (прир. Ђорђе Трифуновић), Београд 1972, види стр. 466-496
- 17) Наведено дело, 470 и даље.
- 18) КОСОВСКА БИТКА, 79
- 19) Нав. дело, 29
- 20) Георгије Острогорски, ИСТОРИЈА ВИЗАНТИЈЕ, II Фото-тип. изд. на основу изд. СКЗ из 1959, Београд, 437
- 21) КОСОВСКА БИТКА, 29
- 22) Исто.
- 23) Исто.
- 24) Нав. дело, 7
- 25) КОСОВО ДУША СРПСКОГ НАРОДА, НО „Политика”, „Интервју” и РТВ Београд, Београд 1989, 39
- 26) Константин Јиречек, ИСТОРИЈА СРБА, кн>. I, Београд 1984, стр. 325, фуснота 66.
- 27) КОСОВСКА БИТКА, 7
- 28) Н. д., 231
- 29) Натко Нодило, н.д., 613
- 30) Студије Н. Нодила, сакупљене у зборнику СТАРА ВЈЕРА СРБА И ХРВАТА, објављене су у едицији Рад ЈАЗУ, Загреб, 1885-1890. г.
- 31) Натко Нодило, н.д., в. 638
- 32) Н.д., 815
- 33) Н.д., 618
- 34) Н.д., 620



- 35) Н.д., 621
 36) Према: Фанула Папазоглу, СРЕДЊОБАЛКАНСКА ПЛЕ-
 МЕНА У ПРЕДРИМСКО ДОБА, Сарајево 1969, 223
 37) Натко Нодило, н. д., 620
 38) Н.д., 621
 39) Исто.
 40) Н.д., 623
 41) Н.д., 624
 42) Н.д., 625
 43) Н.д., 629
 44) Н.д., 630
 45) Н.д., 632-633
 46) Н.д., 633
 47) Н.д., 635. Види објашњење везе култа Месеца и моти-
 ва клевете и цареве вечере, иб. стр. 636-637
 48) Нодило, да подсетимо, писао је овај свој рад у
 чврстом уверењу о постојању историјских потврда Милоша Ко-
 билића.
 49) Н.д., 643
 50) Н.д., 644
 51) Н.д., 643
 52) Љубинко Раденковић МИТСКИ АТРИБУТИ СТАРИНЕ
 НОВАКА У ЕПСКОЈ ПОЕЗИЈИ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА И РУМУНА, у
 зборнику радова »Старина Новака и његово доба» Београд, 1988,
 211-249
 53) Н.д., 241
 54) Н.д., 242. („Гневни Громовник прогони муњом Змаја ко-
 ји му је преварио жену и успева да га протера са овога света, а
 жену спаљује муњом. Жена се преобраћа у вилу и постаје го-
 сподарица планине.”)
 55) Н.д., 240 Мотив је, иначе, из једне румунске песме о Но-
 ваку.
 58) Исто.
 57) Исто.
 58) Оскудица сачуваних докумената о Косову, примора-
 ва историјску анализу да се, и против њене воље, непрестано
 врти у круг. Ни најгенијалнији ум који се жели подухватити ово-
 га посла не може јој прибавити оно за чим она вапи: писани до-
 кумент! С друге стране, фолклорна архива је пребогата!
 59) Стојан Новаковић, НАРОДНА ПРЕДАЊА О БОЈУ НА КО-
 СОВУ, Старине X, Загреб, 1878. Цитирано према: КОСОВСКА БИТ-
 КА, мит, легенда и стварност, стр. 113

- 80) Милица Грковић, РЕЧНИК ИМЕНА БАЊСКОГ, ДЕЧАН-
 СКОГ И ПРИЗРЕНСКОГ ВЛАСТЕЛИНСТВА У XIV ВЕКУ, Београд,
 1986.
 61) Н.д., 120-127, посебно види стр. 123
 62) Слободан Зечевић, МИТСКА БИЋА СРПСКИХ ПРЕДА-
 ЊА, Београд, 1981, 93
 63) В. Натко Нодило, н.д., 637
 64) РЕЧНИК СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ И НАРОД-
 НОГ ЈЕЗИКА, САНУ, Институт за српскохрватски језик, књ. 9,
 Београд, 1975, код речи „коласт”
 56) Н.д., књ. 1, Београд, 1959, код речи „аздија”
 88) Натко Нодило, н.д., 637
 67) Абдулах Шкаљић, ТУРЦИЗМИ У СРПСКОХРВАТСКОМ
 ЈЕЗИКУ, Сарајево, 1979, код речи „аздисати”
 68) Исто као под 65), код речи „аздисати”
 69) Војислав Ђурић, АНТОЛОГИЈА НАРОДНИХ ПРИПОВЕ-
 ДАКА, Београд, 1977, в. 291-295, 534, 543
 70) Сима Ђирковић, Коментари уз дело Мавра Орбина,
 КРАЉЕВСТВО СЛОВЕНА, Београд, 1968, 330
 71) Константин Јиречек, н.д., 321; КОСОВО ДУША ..., с. 59
 72) Милан Ђ. Милићевић, КНЕЖЕВИНА СРБИЈА, књ. II, Бео-
 град 1876, 956
 73) Феликс Каниц, СРБИЈА, II књ., Београд 1985, 444. Каниц
 је кулу разгледао, премерио и скицирао октобра 1889. године.
 74) Види: Милутин Гарашанин и Драга Гарашанин, АРХЕО-
 ЛОШКА НАЛАЗИШТА У СРБИЈИ, Београд 1951,194.
 75) А. Дероко, СРЕДЊЕВЕКОВНИ ГРАДОВИ У СРБИЈИ,
 ЦРНОЈ ГОРИ И МАКЕДОНИЈИ, Београд 1950,130,152
 78) Феликс Каниц, н.д., 445
 77) Илија Јанковић, археолог и директор Музеја, мишље-
 ња је да се и други градитељски објекти, слични Милошевој ку-
 ли, у залеђу римскога лимеса, првенствено морају
 посматрати у функцији заштите центара, или мањих пунктова,
 рударско-металуршких активности. Најсрдачније захваљујем
 на мишљењу и дозволи да се њиме послужим у овом раду.
 78) Што из римског времена, што из средњег века, што из
 новијег времена, евидентирали смо неких 7 путних праваца по-
 сматрано од саме куле и то: 1) долином Поречке реке према До-
 њем Милановцу, 2) долином Шашке према Рудној Глави, 3)
 долином реке Црнајке према истоименом селу, 4) долином
 речице Љубове, кроз истоимено средњевековно насеље, 5) ви-
 сом Кулма перу према Горњању (по легенди, њиме ишао кнез Ла-

зар), 6) висом Чока мори према Неготинској крајини, (овај пут, мада потпуно запуштен, и сада старији људи зову „друму крајњи ђи врјама туркулуј“), и 7) од оближњег Беглука уз Кулмја Шашки, ка Буковој глави, висовима на којима је евидентирано више римских локалитета.

79) Када се буде целовитије сагледавао овај проблем, мора се имати у виду да локално становништво, ослањајући се на неко своје посебно чуло, римске објекте сличне категорије, редовно зове „четаће“, а наш објекат једноставно „кула“.

80) Карту, у доста читљивој штампи, објавио је Душан Пантелић у прилогу Споменика САН, бр. ХСVI, Београд 1948, уз опсежну студију ПОПИС ПОГРАНИЧНИХ НАХИЈА СРБИЈЕ ПОСЛЕ ПОЖАРЕВАЧКОГ МИРА.

81) Стојан Новаковић, ХАЦИ-КАЛФА ИЛИ ЋАТИБ ЧЕЛЕБИЈА ТУРСКИ ГЕОГРАФ XVII ВЕКА О БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ, СКА, СПОМЕНИК XVIII, Београд 1892, С. 27

82) др Душан Пантелић, н.д., 38

83) др Душан Пантелић, УХОЂЕЊЕ СРБИЈЕ ПРЕД КОЧИНУ КРАЈИНУ, Глас СКА, CLII, II разред, 77, Београд, 1933, 128

84) Н.д. 133, ф. 70

85) Аутор не зна немачки. Превод је сачињен уз речник, реч по реч, и свакако може користити само као илустрација.

88) Нем. Schloss, према речнику који смо користили (Б. Брујић, Ј. Зидар, РЕЧНИК НЕМАЧКО-СРПСКОХРВАТСКИ, СРПСКО-

ХРВАТСКО-НЕМАЧКИ, Цетиње 1982, с.в), значи „замак, дворац; катанац, брава; затварач“, што нас је навело да предност дамо изразу утврђење као компромисном.

87) Нем. Ort, према већ наведеном извору (напомена 86), има више значења, од (насељеног) места до рударске јаме; Црнајка је неколико деценија пре проласка овога уходе, била активан аустријски рудник; не верујемо, међутим, да се овај израз директно може односити на то.

88) Душан Пантелић, н.д., 20

89) Аутор је, генеалогском методом, прикупио грађу о пореклу становништва Горњег Пореча (села: Р. Глава, Црнајка, Горњане и Танда). У спрези са архивским и библиографским подацима, ова метода омогућава и сазнавање врло суптилних етничких процеса, у распону од XVIII века до данас. Грађа се налази у Музеју рударства и металургије Бор - одељење Мајданпек.

90) Гаврило Витковић, ИЗВЕШТАЈ МАКСИМА РАДКОВИЋА ИЗ 1733. ГОДИНЕ, ГЛ. СУД, књ. 58, Београд 1884, 136, 287

91) Упореди једну верзију из прве половине XIX века, коју је записао учитељ Тодор Влајић, у: Љубиша Рајковић, НАЈСТАРИЈА ЗБИРКА НАРОДНИХ УМОТВОРИНА ИЗ ТИМОЧКЕ КРАЈИНЕ, „Развитак“ бр. 3, Зајечар 1979, 83-88



Петар Јанковић: Игра и пас 1